

Lotyština v systému indoevropských jazyků

Autor:	Silvia Hančinová
Ročník (semestr):	První (podzim 2019)
Školní rok:	2019/2020
Předmět:	Úvod do studia baltského regionu
Vyučující:	doc. Mag. Vaidas Šeferis, Dr. phil.

Obsah

ÚVOD	3
1. JAZYK.....	4
1.1 Jazykové skupiny.....	4
2. INDOEVROPSKÉ JAZYKY.....	5
2.1 Původ a dělení.....	5
2.1 Baltské jazyky jako skupina indoevropských jazyků.....	5
3. LOTYŠTINA V SYSTÉMU INDOEVROPSKÝCH JAZYKŮ.....	6
3.1 Kodifikace lotyštiny.....	6
3.2 Současná lotyšтина.....	6-7
3.3 Lotyšské nářečí.....	7
4. ZÁVĚR.....	8
5. ZDROJE.....	9

Úvod

Cílem této seminární práce je soustředit se na lotyštinu jako jazyk, který patří do indoevropské jazykové rodiny. Na začátek je dobré si říct něco o jazyku jako takovém, taky něco o jazykovědě a o úrovních jazyka. Blíží se podívat na jazykové rodiny (skupiny), které se dále dělí na jednotlivé větve.

Práce se věnuje zejména baltským jazykům, nejdřív ve všeobecnosti – co jsou baltské jazyky a jaké jazyky sem patří. Největší důraz je kladen na lotyštinu, kde se práce soustředí na historii, postupný vývoj jazyka, jeho kodifikaci a také jeho současnou podobu.

Taky je dobré říct si něco o tom, jaký pohled na lotyštinu měli lingvisté – kdo se jí nejvíc věnoval a zajímal o její další vývoj.

1. JAZYK

Jazyk – jde o systém znaků sloužící ke komunikaci. Počet jazyků kolísá mezi čísly 5000-7000. To znamená, že na světě máme přes 5000 druhů jazyků. Pojem jazyk pochází z praslovanského základu **językъ*, kteréžto slovo má nejbliže ke staroperskému slovu *insuwis*. Věda, která se zabývá zkoumáním jazyka, se jmenuje jazykověda. Přirozené jazyky jsou mluveny, znakovány nebo psány, ale všechny jazyky mohou být zaznamenány jako audiozáznam, video nebo zapsány Braillovým písmem. Všechny jazyky procházejí procesem tzv. semiózy – přiřazování znaků (slov) k jednotlivým významům. Nejmenší jednotky nesoucí význam jsou fonémy, významově větší slovoslovné celky jsou morfémy a celá slova lexémy. Syntaktický systém se potom stará o kombinaci slov do frází a výpovědí. Když chceme mluvit o jazyku, musíme vědět, jaké úrovně jazyk má. Mezi základní úrovně jazyka patří:

- a) Fonetická – zvuková stránka řeči
- b) Fonologická – hierarchizuje a třídí rozlišující prvky mezi znaky
- c) Morfologická – třídí slova do gramatických kategorií
- d) Lexikální – jde o slovní zásobu jazyka
- e) Syntaktická – pravidla vyváření vět a frází

Jazyk můžeme dělit na jazykové skupiny a rodiny.

1.1 Jazykové skupiny (nebo rodiny)

Jde o rozdělení jazyka do určitých skupin/rodin. Když mluvíme o jazykové rodině nebo skupině, znamená to, že jazyky, které daná rodina zahrnuje, mají jednoho stejného předchůdce. Jazykové rodiny jsou v podstatě vyjádřením „příbuznost jazyků“. Mezi jazykové rodiny patří:

- a) Indoevropská – jde o oblasti Evropy až Indie, ale v současnosti jsou jazyky této rodiny zastoupené ve všech kontinentech
 - b) Čínsko-tibetská – oblast Asie
 - c) Nigersko-konžská – oblast subsaharské Afriky (např. svahilština)
 - d) Semitsko-hamitská – oblast Středního východu a severní Afriky
 - e) Austronéska – oblasti Jihovýchodní Asie, Taiwanu a Madagaskaru
 - f) Uralská – oblast střední, východní a severní Evropy a severní Asie
 - g) Altajská (sporná) – Turecko a Sibiř
- ...a mnoho dalších

Při dělení jazyků do jazykových rodin mluvíme i o tzv. zvláštních případech. Mezi zvláštní případy patří tzv. izolované jazyky. Jde o jazyk, který nepatří do žádné jazykové rodiny (mezi takové jazyky patří například baskitčina – používá se ve Španělsku a Francii).

2. INDOEVROPSKÁ JAZYKOVÁ SKUPINA

Jde o největší jazykovou rodinu světa. K indoevropské jazykové rodině patří taky slovanské jazyky, což znamená, že i čeština a slovenština. V současnosti mluví indoevropskými jazyky přes 2 miliardy lidí.

2.1 Původ a dělení indoevropských jazyků

Říká se, že indoevropské jazyky vznikly ze společného indoevropského prajazyka. Konkrétní dělení indoevropských jazyků bylo v minulosti poněkud jiné, než je tomu v současnosti. Současné indoevropské jazyky dělíme do 5 velkých skupin (větví) a do několika malých větví.

Mezi velké větve patří:

- a) Indické (indoárské) jazyky
- b) Iránské jazyky
- c) Slovanské jazyky
- d) Germánské jazyky
- e) Románské jazyky

Mezi malé větve patří například arménština, řečtina, albánština, jazyky goidelské (irština a skotština), ale také i jazyky baltské, kterým se budeme věnovat víc.

2.2 Baltské jazyky jako skupina indoevropských jazyků

Mezi baltské jazyky patří litevština, lotyština, kuronština, livonština (ta je v současné době spíš dialektem lotyštiny) a taky nyní už vymřelá pruština. Ze všech jazyků, které patří pod indoevropskou jazykovou rodinu, si jenom baltské jazyky zachovaly svou nejarchaičtější stavbu.

3. LOTYŠTINA V SYSTÉMU INDOEVROPSKÝCH JAZYKŮ

Lotyšský jazyk, nebo tedy lotyština, je jedním ze živých baltských jazyků indoevropské jazykové rodiny. Je náročné mluvit o historii tohoto jazyka, protože se nezachovalo mnoho archaických prvků jako u litevštiny. Nejbližšími příbuznými jazyky jsou jazyky slovanské. Baltské kmeny osídlily současné území přibližně před 4000 lety. Mezi původní obyvatelé tohoto území patřili Lívové, jejichž etnikum téměř zcela zaniklo. V současné době se k němu hlásí kolem 200 obyvatel Lotyšska, lívský jazyk pak ovládá možná pár desítek lidí.

3.1 Kodifikace lotyštiny

V první polovině 17. století se objevují první zmínky o kodifikaci lotyšského jazyka. Ale dnešní lotyština se začíná formovat až ve druhé polovině 19. století a začátkem 20. století (národní obrození).

1908 – Lotyši přijali pravopisnou reformu, která nahradila německé spřežky diakritickými znaménky (podle českého vzoru).

Plně se lotyština prosadila v roce 1918 (po získání nezávislosti). Tím, že lotyština byla vždycky v přímém kontaktu s celou řadou jazyků, obsahuje z těchto hodně jazyků slov. Například 500 ugrofinských slov, přibližně 3000 slov germánských a kolem 900 slov slovanských. V poslední době začala do lotyštiny pronikat slova z angličtiny. Už od 19. století se lotyšští lingvisté nicméně snaží o čistotu jazyka a pečují o ni, což znamená, že vliv cizích jazyků není zase až tak velký, jak by se mohlo zdát.

Z časopisu *Naše řeč*, ročník 15 (1931), číslo 4: „*Společným názvem baltské jazyky se zahrnuje litevština, lotyština a jazyk pruský, vymřelý v XVII. století. Mají veliké množství shodných rysů a u národů jimi mluvících dlouho bylo živé povědomí téhož původu. V XIII. stol. pomáhali Prusové Litevcům jako svým rodákům, v XV. věku prohlašoval Litevec Vitold celé Prusy za svou otčinu, a když byli německými rytíři vyštěvani ze své domoviny, přesídlili Prusové a Lotyši do Litvy jako do svého. Pruština, litevština a lotyština jsou jazyky velmi starobylé, a třeba mají literární památky pozdní (teprve od XVI. stol. po Kr.), stojí ve mnohém blíže původním poměrům prajazykovým než sama stará řečtina nebo jazyk staroindický...*“ (7)

Ve všeobecnosti se baltské jazyky staly předmětem zájmu mezinárodní jazykovědy už v 19. století. V Čechách se lotyštinou zabíral zejména lingvista Josef Zubatý (1885-1931) – také ovlivnil lotyšskou pravopisnou reformu.

Většina jeho děl pochází z devadesátých let. Například *Über die sogenannten Flickvokale des lettischen Volksliedes* nebo dílo *O aliteraci v písních lotyšských a litevských*, které vyšlo v češtině. Obě tato díla se zaměřují na lotyštinu, která v té době zaujímala z pohledů lingvistů druhé místo po litevštině.

Významná byla i jeho pedagogická činnost. Přednášel na Karlově univerzitě. Jeho žák František Oberpfalcer na něho vzpomíná takhle: „*Kdo byl kdy posluchačem profesora Zubatého, nemůže na něho zapomenouti. Vzpomínky na jeho přednášky a cvičení jsou ozářeny úsměvy jeho moudrých očí, jsou prohráty teplem vzácné srdečnosti. Tyto vlastnosti si podmanily abiturienta nově příšlého na filosofickou fakultu hned v prvé přednáškové hodině a byly spolu s hlubokým a svérázným věděním, jež se tu podávalo, příčinou, že zůstal věrným posluchačem až do odchodu z university.*“ (7)

3.2 Současná lotyština

Lotyština je oficiálním jazykem Lotyšské republiky. Lotyštinou mluví přibližně 1,7 milionu lidí, z čeho 1,4 milionu jsou rodilí mluvčí. Krom Lotyšska se lotyštinou mluví i v jiných

krajinách, jako například v USA (100 000), Kanadě (28 000), na Novém Zélandě (20 000), taky v Litvě, Estonsku, na Ukrajině,...

Současná lotyšská abeceda má 33 písmen. Každé písmeno abecedy odpovídá jedné hlásce, kromě písmen **e** a **ē** a písmena **o**, které se čte 3 způsoby (dvojhláska **uo**, krátké nebo dlouhé **o**). Taky používá latinku se znaménky, které slouží na označení jednak měkkosti a tuposti sykavek, ale taky i na určení délky samohlásek.

Stejně jako čeština je to jazyk flexivní. Dva rody, dvě čísla, sedm pádů. Slovní přízvuk na první slabice až na výjimky. Je zajímavá tím, že má volný slovosled, ale hodně závisí na slovu, které je ve větě nejdůležitější. Taky se v lotyštině nepoužívají členy. Přídavná jména mohou mít určitý nebo neurčitý tvar.

3.3 Lotyšská nářečí

Současná lotyština má 3 dialekty, které dělíme na nářečí:

- Středolotyšský dialekt (vidus dialekts) – dělí se do 3 nářečí. Nářečí kurzská, nářečí zemgalská a vidzemeské nářečí
- Lívský dialekt (lībiskais dialekts) – dělí se do 2 nářečí. Jde o kurzemská nářečí a vidzemeské nářečí
- Horalský dialekt (augšzemnieku dialekts) – dělí se do 2 nářečí. A to na nářečí selské a nářečí latgalské

4. ZÁVĚR

Když mluvíme o lotyštině, musíme si uvědomit, že jde o jazyk archaický spolu s litevštinou. Patří do skupiny indoevropských jazyků, vychází tak jako i jiné jazyky indoevropské rodiny ze společného prajazyka. Ze všech jazyků této rodiny se nejvíce podobá slovanským jazykům. Jde o jazyk, který si v podstatě musel své místo vybojovat, protože země byla vystavená velmi silnému germánskému vlivu. Dá se říct, že jde o nový jazyk. Je pravda, že jeho kodifikace začala už v první polovině 17. století, ale formovat se začal až v 19. století. Je důležité nezapomenout na lingvisty, kteří se zabývali lotyštinou a baltskými jazyky, především Josef Zubatý, který se lotyštině věnoval, dalo by se říct ze všech nejvíc.

5. ZDROJE

1. MADECKI, Roman. Úvod do studia jazykovědy. Učební materiály pro posluchače západoslovanských a jihoslovanských filologií. [online]. Dostupné z: https://is.muni.cz/el/1421/podzim2009/PJA101/um/Uvod_do_studia_jazykovedy_uc_materialy.pdf
2. MAREŠ, Petr. Úvod do lingvistiky a lingvistické bohemistiky. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2014, s. 32-33. Indoevropské jazyky. ISBN 978-80-246-2640-6.
3. Skupina autorů. Indoevropské jazyky. CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny. [online]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/INDOEVROPSK%C3%89%20JAZYKY>
4. POKORNÝ, Ján. Lingvistická antropologie: jazyk, mysl a kultura. Praha. Grada Publishing, a.s., 2010, s. 169. ISBN 978-80-247-2843-8.
5. ŠTOLL, Pavel. Lotyšský jazyk. Velvyslanectví Lotyšské republiky v České republice. 2014. [online]. Dostupné z: <https://www.mfa.gov.lv/cz/prague/o-lotyssku/lotyssky-jazyk>
6. MALÝ, Ivan. Česko-lotyšské vztahy v letech 1900-1945. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, rigorózní práce, 2008, s. 23-26. [online]. Dostupné z: <https://www.ff.jcu.cz/veda-a-vyzkum/rigorozni-rizeni/databaze-obhajenych-praci-1/rigorozni-prace-maly.pdf>
7. OBERPFALCER, František. Za profesorem Josefem Zubatým. In: Naše řeč, ročník 15 (1931), číslo 4, s. 81-92. [online]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=2324>
8. Lotyština. Lingvopedie. [online]. Dostupné z: <https://lingvo.info/sk/lingvopedia/latvian>
9. Lotyština a její dialekty. Dělení dialektů a nářečí. [online]. Dostupné z: http://www.lotysko.unas.cz/clk/informace_o_lotysku/jazyk.htm